

94(477.64-751.3):81'373.21(045)

ТОПОНІМ «ХОРТИЦЯ» У СВІТІ

Олег Власов,

молодший науковий співробітник

відділу історії

Національного заповідника «Хортиця»

<https://ocrid.org/0009-0003-4240-496x>

Дослідження присвячене розповсюдженню на різних континентах світу назви «Хортиця» – одного з найголовніших історичних топонімів України. Останній, на думку сучасних лінгвістів, виник як назва річки та був перенесений згодом на сусідні острови, урочище й населені пункти. У XIX–XX ст., головним чином, внаслідок міграції хортицьких менонітів, український ойконім Хортиця з'явився у Північній Азії, Північній та Південній Америці. Українці, які долучилися до поширення ойконіму Хортиця у Північній Америці та Північно-Східній Азії, на відміну від менонітів, використовували не ойконім, а інсулонім. Розповсюдження топоніму Хортиця у світі підтверджує його високий сакральний статус для обох народів. Та якщо для менонітів Хортиця уособлює селянський ідеал мирної праці на землі, то для українців вона є символом збройної боротьби за незалежність і демократію.

Ключові слова: Хортиця, перенесений топонім, інсулонім, меноніти, міграція, гірські перевали.

The study is devoted to the distribution of the name «Khortytsia» – one of the most important historical toponyms of Ukraine – on different continents of the world. The latter, according to modern linguists, arose as the name of a river, and was later transferred to neighboring islands, tracts and settlements. In the 19th and 20th centuries, mainly as a result of the migration of Khortytsia Mennonites, the Ukrainian oikonym Khortytsia appeared in North Asia, North and South America. Unlike the Mennonites, the Ukrainians who participated in the spread of

the Khortyts onym in North America and Northeast Asia did not use the oikonym, but the insulonym. The distribution of the toponym Khortytsia in the world confirms its high sacred status for both peoples. But if for the Mennonites Khortytsia represents the peasant ideal of peaceful labor on the land, then for the Ukrainians it is a symbol of the armed struggle for independence and democracy.

Key words: Khortytsia, transferred toponym, insulonym, Mennonites, migration, mountain passes.

Хортиця – один з національних символів та найвидатніших місць пам'яті в Україні. Невід'ємною складовою образу цього місця є ім'я, яке його символізує. Сьогодні сам топонім «Хортиця», пов'язаний передовсім із островом, став пам'яткою історії та культури, перетворився на популярний бренд. Відділившись від свого денотату, назва функціонує незалежно від нього, набувши додаткової культурно-історичної значущості. Виникши в Україні, «Хортиця» протягом XIX–XX ст. завдяки колоністам розповсюдилася на чотирьох континентах – у Європі, Азії, Північній та Південній Америці, ставши одним з яскравих прикладів так званих «перенесених топонімів».

Метою дослідження є встановлення основних факторів та механізмів поширення топоніму «Хортиця» на різних континентах світу. Для досягнення поставленої мети планується проаналізувати картографічні, літературні джерела та інтернет-публікації; дослідити історичний контекст явища переносу топоніму Хортиця і визначити символічне значення цієї географічної назви для двох народів – колоністів-менонітів та місцевих українців. Методологія роботи ґрунтується на методах історичному, описовому, картографічному, історико-культурної атрибуції.

Серед багатьох авторів, які займалися питанням походження топоніму «Хортиця», назовемо Ф.К. Бруна [1; 2], Д.І. Яворницького [3], В.Г. Фоменка [4], О.Н. Трубачова [5], О.С. Стрижака [6], О.П. Карпенко [7], В.В. Лучика [8]. Окремі урочища острова та їхні назви докладно розглядаються у працях

Д.І. Яворницького [3], Я.П. Новицького [9], В.Г. Фоменка [10], І.П. Классена [11], К.І. Сушка та Л.П. Юхимчук [12; 13], М.А. Остапенка та Г.В. Остапенко [14], О.Ю. Власова [15]. Дані про топонім «Хортиця» поза межами України містять, зокрема, роботи Р. Дугласа [16], Я.-Б.А. Рудницького [17; 18], А. Власенко-Бойцун [19], В. Шредера та Г. Хюберта [20], В.Ф. Дізendorфа [21], І.М. Калиновської [22], С.А. Некрасова та А.Г. Штіфмана [23]. Ю.П. Князьков розглядав назву «Хортиця» в контексті топонімів Нижнього Подніпров'я [24]. Поширення ойконіму «Хортиця» на різних континентах висвітлене у газетній публікації автора цих рядків [25]. У наукових працях даний аспект розглядався побіжно.

Явище перенесених топонімів доволі поширене у світі ще зі стародавніх часів, прикладом чого є чимало міст із назвою Олександрія або Карфаген. На території середньовічної Русі перенесені топоніми були відзеркаленням процесу слов'янської колонізації північно-східних фіно-угорських земель. Як приклад, назвемо відоме з X ст. м. Переяслав-Руський на р. Трубіж – сучасний центр територіальної громади у Київській обл. України. В XI ст. на р. Ока, при впадінні в неї р. Трубіж, було засноване м. Переяслав-Рязанський, нині обласний центр росії. На поч. XII ст. при впадінні у Плещееве озеро р. Трубіж засноване м. Переяслав-Заліський, нині районний центр Ярославської обл. росії. Можна згадати також відоме з X ст. українське місто Володимир і заснований на поч. XII ст. Владімір – сучасний обласний центр росії, по території якого протікають річки Либідь, Почайна та Ірпінь [26, с. 31–70]. Найбільше перенесених топонімів знаходиться на території Американського континенту. Широко відомі такі назви, як Нова Англія, Нова Прага, Новий Орлеан, Новий Йорк (Нью-Йорк, колишній Новий Амстердам). Серед десятків українських ойконімів у Північній Америці назвемо Україну в Північній Дакоті, Новий Київ у Алберті, Одесу, Тернопіль і Сокаль у Саскачевані, Україну, Галич, Збараж, Город, Комарно, Озерну, Зелену в Манітобі тощо [27, с. 12]. Подібні назви, так само, як і топонім

Хортиця, якому присвячена пропонована стаття, постали внаслідок бажання пом'якшити ностальгію за батьківщиною, яку відчували на нових землях більшість переселенців.

Уперше інсулонім Хортиця згадується у створеному в 1377 р. Лаврентіївському літописі, у розповіді про похід руського війська на половців (1103 р.): «...и поидоша на конихъ и в лодьяхъ, и придоша ниже порогъ, и сташа в протолчехъ в Хортичемъ островѣ...» [28, с. 267]. У тому ж документі, у розповіді про похід русько-половецького війська на татар (1224 р.), уперше згадується гідронім Хортиця: «...а выгонци Галичьскыи приѣхаша в лодьяхъ по Днѣпру, и поидоша в море, бѣ бо лодій 1000, и поидоша в рѣку Днѣпръ, и возведоша пороги, и сташа у рѣкы у Хортици на бродѣ на протольчи» [28, с. 480]. У щоденнику дипломата Священної Римської Імперії Еріха Лясоти вперше згадані три річки Хортиці й два острови – Хортиця й мала Хортиця: «4 липня [1594 р. – О.В.]. Повз дві річки, звані Московками [Moskowky], що йдуть з Татарської сторони [з лівого боку Дніпра – О.В.] у Дніпро [Nepf], аж до острова Хортиця [Chorticza], 1 миля. Уздовж цього острова з руського боку [з правого боку Дніпра – О.В.], 2 милі. А нижче малої Хортиці [kleinen Chorticza], теж острова поряд із ним (там стояв замок, біля тридцяти років тому Вишневецьким збудований, і в свою чергу Турками й Татарами зруйнований), висадилися; до цього острова течуть у Дніпро з Руського боку три річечки, кожна з яких називається Хортиця [Chorticza], й обидва острови отримали від них назву» (переклад з німецької – авт.) [29, s. 224]. Наведений фрагмент містить типовий приклад бінарної опозиції в інсулонімах, а саме – у назвах островів Хортиця (Велика Хортиця) й мала Хортиця [30, с. 100]. Крім того, автором щоденника описаний цікавий випадок топонімічної метонімії – перенос гідроніму Хортиця на розташовані поряд острови [31, с. 28].

Слід зауважити, що філологи-професіонали в цілому поділяють думку Е. Лясоти щодо вторинності інсулоніму по відношенню до назви сусідньої

річки (річок); причому, вслід за П.К. Бруном, остання пов'язується із праслов'янським словом **xьrtь* (борзий пес) [1, с. 85; 2, с. 368–369], але пропонуються різні його етимології. Так, на думку О.С. Стрижака, воно означає «швидкий, бистрий, скорий»; отже, Хортиця ідентична назві Бистриця, яких є чимало в басейнах Дніпра, Дністра та інших річок України [6, с. 171172]. О.П. Карпенко припускає, що основою гідроніма став прикметник із кольоровою семантикою а не слово, яке позначає гончака. Виходячи з даних сучасних литовської, латиської та російської мов, дослідниця робить висновок, що гама цього кольору знаходилася між жовтим та червоним [7, с. 40–43]. В.В. Лучик пропонує тлумачення слова **xьrtь*, як «чистий, світлий». В цьому випадку мотиваційною ознакою для назви річки була чиста від дерев місцевість, на якій переважає ґрунт світлого, жовтого кольору [8, с. 495–496].

У 1613 р. побачила світ латино-польськомовна мапа «Точний опис Великого Князівства Литовського...» – найдавніше відоме на даний момент картографічне джерело, де був позначений о. Хортиця (*Chorcyczki ostrow*). Рештки замку князя Д.І. Вишневецького на цій мапі показані не на окремому острові, як про це повідомляє Е. Лясота, а на правому боці Дніпра, проти о. Хортиця, в однойменному урочищі: «*Chorcica. Locus est ad Borysthenem...*» (Хортиця. Це місце на Дніпрі...) [32]. Цілком імовірно, що в даному разі на мапі знайшла відображення ситуація, коли за низького рівня води у ріці, о. Мала Хортиця, де знаходився замок, злився із правим берегом Дніпра. Подібний стан був зафіксований кількома планами ХІХ ст. [33, с. 109–110].

У 1627 р. була створена московська «Книга Великому Кресленню», де вперше окремо згадана річка, яку, виходячи з контексту, можна визначити, як Верхню Хортицю: «А нижче Сури 40 верст впала [у Дніпро – О.В.] річка Хортиця. А нижче Хортиці острів Хортиця» [34, с. 112]. Три непомічені річки, які впадають у Дніпро проти о. Хортиця (*Hortysa*), вперше показані на «Географічній мапі України» Фрідріха Гетканта [35]. У листі гетьмана Петра

Дорошенка московському царю Фьодору Алексєєвічу від 10 квітня 1677 р. згадане урочище Хортиці (Хортиця): «Турки ж хочуть місто робити біля Хортиць, від Січі Хортиця на низ ходу до неї 3 дні, від того урочища Хортиці ще ходу день урочище до Кучкас...» [36, с. 92]. У «Реєстрі річок і прикмет з обох боків ріки Дніпра...» з літопису Самійла Величка, після річки Вільної згадана «балка Хортицкая» – очевидно, долина р. Верхня Хортиця [37, с. 472]. В «Історії про козаків запорозьких...» Семена Мишецького вперше подаються окремі назви усіх трьох річок Хортиць: Хортиця-Суха [Верхня Хортиця – О.В.], Хортиця-Велика [Середня Хортиця – О.В.], Хортиця-Нижня [Нижня Хортиця – О.В.] [38, с. 67–68]. На «Карті течії рік Дніпра та Бугу...» Романа Томілова перша з вищеназваних річок позначена, як «Ручей Хартицкой», друга – «б. Каменистая», третя – «б. Наквашина» [39]. Нарешті, на «Карті прикордонній до ріки Дніпра...» 1770 р. бачимо річки під їхніми сучасними назвами: «Верхня Хортица», «Средня Хортица» та «Нижня Хортица» [40].

Низка документів, що є в нашому розпорядженні, свідчить, що принаймні в сер. XVIII ст. на річці Верхня Хортиця вже існувало село Хортиця. Так, воно згадується у листі підполковника Олексія Єршова кошовому отаману Данилу Степановичу від 11 грудня 1757 р. [41, с. 750]. На «Карті кордонів Польщі...» з Атласу Речі Посполитої Джовані Антоніо Річі Заноні показаний населений пункт Chortysa [42]. На «Карті течії рік Дніпра та Бугу...» населений пункт на р. Хартицкая показаний, але не поіменований [39]. Після ліквідації Запорозької січі землі, де розташоване село, були віддані у рангову дачу князю Г.А. Потьомкіну. Як свідчить Я.П. Новицький, слобода Хортиця згадувалася в архівних документах Покровського собору м. Олександрівська за 1780 р. Перейменована у 1784 р. на Ново-Григорівку, в 1787 р. вона знову стає відома, як Хортиці [9, с. 20; 43, с. 277]. Картами 1770 та 1775 р. фіксуються непоіменовані козацькі населені пункти (зимівники) й на річках Середня та Нижня Хортиці [39; 40]. Як і на Верхній Хортиці, тут,

згідно документів Покровського собору за 1780 р., вже існували слободи, які отримали назви від річок, на яких вони розташовані. Слобода Середня Хортиця, що починалася із зимівника козака Івана Бабури, отримала неофіційну назву Бабурка. Після 1803 р. вона була перенесена на інше місце без збереження назви. Слобода Нижня Хортиця у 1783 р. була перейменована на Любимівку [9, с. 20; 44, с. 21]. Таким чином, назви трьох вищезгаданих слобід, розташованих на однойменних річках, є типовим прикладом контактного перенесення імен, або топонімічної метонімії виду «гідронім – ойконім» [45, с. 2]. Усього на кінець XVIII ст. зафіксовано 9 топонімів з основою «Хортиця»: два острови, три річки, одне урочище й три населених пункти.

Перші відомі автору свідчення про перенесений топонім Хортиця належать до середини XVIII ст. У податкових реєстрах Гетьманщини 1750 р. згадується Хортицький хутір Варвинської сотні Прилуцького полку [46, с. 78; 47, с. 124]. Сьогодні с. Хортиця, розташоване у витоках р. Варва, лівої притоки р. Удай, належить до Кухарської сільради Варвинського р-ну Чернігівської обл. України. Його населення складає 46 осіб [48]. Щодо назви населеного пункту, наразі можна лише припустити, що вона була перенесена козаками, колишніми мешканцями Хортицького урочища.

Після того, як у 1787 р. імперський уряд запросив на поселення в Україну пруських протестантів-менонітів, князь Г.А. Потьомкін повернув державі надані йому раніше о. Хортиця та прилеглі території на правому березі Дніпра. Перші колоністи прибули сюди з пониззя Вісли влітку 1789 р. Село Хортиця стало релігійним центром фламандської менонітської громади та адміністративним центром усієї Хортицької, або «Старої» колонії, розташованої переважно на правому березі Дніпра, у межах Катеринославського повіту однойменної губернії. У 1871 р. колонія отримала статус волості. До складу цього адміністративно-територіального утворення вже у 1830 рр. входило 18 населених пунктів. Як і решта сіл, Хортиця мала

одразу три назви: офіційну німецьку – Chortitza, а також нижньонімецьку (платську) – Gortits та українську (російську) – Хортиця (Хортица) [21, с. 176, 496–497; 49, s. 123]. У 1929–1930 рр. Хортиця була центром Хортицького національного німецького району в складі Запорізької округи, у 1942–1943 рр. – центром крайсгебіту Хортиця у складі Генеральної округи Дніпропетровськ [50; 51]. Під час відступу Вермахту восени 1943 р. меноніти Хортиці були евакуйовані на захід [49, s. 251–252]. У 1945 р. населений пункт отримав назву Верхня Хортиця та статус селища міського типу й райцентру в складі Запорізької області [52, с. 193]. У травні 1969 р. смт Верхня Хортиця було включено до смуги м. Запоріжжя й стало частиною його Ленінського (нині – Дніпровського) району [53, с. 27].

У 1803 р. меноніти Хортицької колонії заснували поряд із попелищем покинутої у 1801 р. с. Любимівка (колишня Нижня Хортиця) своє село Нідер-Хортиця (Nieder-Chortitza), яке також мало неофіційну платську назву Nie Gortits і українську – Нижня Хортиця [44, с. 23; 49, s. 123]. Під час відступу Вермахту восени 1943 р. меноніти Нідер-Хортиці були евакуйовані на захід [54]. З 1965 р. село Нижня Хортиця входить до складу Запорізького району Запорізької області [55].

Назва о. Хортиця в німецькомовних джерелах менонітського періоду (1789–1916) передається по-різному: Insel Chortitza, Insel Chortitz, Insel-Chortiz [11, s. 16; 55, s. 34; 56;]. Неофіційна німецька назва острова – Kampe, платська – Каупр [49, s. 123]. Цей інсулонім був перенесений менонітами в Україну із Західної Прусії. Чимало островів із такою приставкою (Kobbel Kampe, Grosse Kampe, Lasken Kampe тощо) позначено на «Карті Данцига, Ельбінга і Марієнбурга...» 1789 р. На цій карті, так само, як і на «Плані дачі колонії Хортиці...» 1867 р., бачимо населені пункти Einlage (Ейнлаге), Neuendorf (Нейендорф), Rosengart (Розенгард), Kronstal (Кронсталь), Bærwald (Бурвальде) [57; 58].

Роком виникнення менонітського села на острові називається, як правило 1789. Проте в перші роки після прибуття на Хортицю колоністи селилися тут окремими хуторами й тільки згодом утворили спільне село, що убезпечило їх від розбійницьких нападів [59]. Дата цієї події нам поки невідома. Німецькою мовою село називалося Insel Chortitza, платською – Каупр, російською – Остров Хортица, колонія Остров Хортицы або Острово-Хортица [49, s. 123; 58; 60]. З 1916 р. територія о. Хортиця належить м. Олександрівську (з 1921 – Запоріжжя) [61, с. 110–112]. Сьогодні вона є частиною Вознесенівського р-ну міста [62].

Таким чином, у кінці XVIII – XIX ст. топонім Хортиця був засвоєний представниками германської, фламандської та фризської за походженням, етно-релігійної спільноти українських менонітів. Хортиця як історичний, культурний та релігійний центр набула в їхніх очах сакрального значення, а сама назва, як символ пам'яті про минуле колоністів, їхні традиції та значні досягнення на землях України, згодом була перенесена на інші континенти.

У другій половині XIX ст. збільшення населення і, як наслідок, брак сільськогосподарських угідь, примушує хортицьких менонітів до міграції в інші райони імперії та заснування дочірніх колоній. Чимало сіл на їхній території отримують назви старих, розташованих на Дніпрі населених пунктів, зокрема, Хортиці. Так, у 1872 р. у Верхньодніпровському повіті Катеринославської губернії, у басейні р. Кам'янка, правого допливу р. Базавлук, вихідцями з Хортицької колонії була заснована колонія Баратов (Baratow), одним із сіл якої була Ново-Хортиця (Neu-Chortitza) [20, р. 55, 132]. Сьогодні це село носить назву Новохортиця й належить до Софіївської селищної громади Криворізького р-ну Дніпропетровської обл. [63]. У 1893 р. на р. Малий Уран, на Південному Уралі, в Оренбурзькій губ. виникло с. Хортиця (Chortitza) колонії Оренбург (Orenburg) [20, р. 55, 135; 21, с. 496]. Сьогодні цей населений пункт є центром однойменної сільради у складі Александровського р-ну Оренбурзької обл. росії [64]. У 1914 р. на півдні

Західного Сибіру, на території Тюкалінського повіту Тобольської губернії було засноване село Хортиці (Хортицы, Chortitza) Омської (Omsk) колонії [20, р. 53, 131; 21, с. 496]. Нині с. Хортиці входить до Нижньоомського р-ну Омської обл. РФ [65]. У 1909 р. на Алтаї (південь Сибіру), на території Барнаульського повіту Томській губернії було засноване с. Хортиця (Chortitza) колонії Барнаул (Славгород) (Barnaul, Slavgorod) [20, р. 59, 132–133]. До того, як у 1969 р. с. Хортиця було ліквідоване як «неперспективне», воно входило до складу Німецького (Октябрьського) національного району Алтайського краю РРФСР [21, с. 496]. Отже, протягом 1870–1900 рр. на території колишньої Російської імперії, за межами Хортицької колонії з'явилося ще п'ять ойконімів «Хортиця».

У 1860–70 рр. імперський уряд впроваджує низку реформ, які були розцінені менонітами як порушення їхніх привілеїв та умов переселення в росію. Зокрема, колоністи були переведені у розряд селян-власників, на них була розповсюджена військова повинність, почалася русифікація школи тощо. Все це викликало хвилю еміграції менонітів у Канаду та США, внаслідок чого за океан було перенесено багато «українських» топонімів, у тому числі й Хортиця. У 1874 р. у провінції Манітоба, Канада, на схід від Ред-Рівер, була заснована менонітська колонія Іст Ресерв (East Reserve). Першим її центром було поселення Хортіц (Chortitz) [20, р. 81, 140–142]. Сьогодні цей населений пункт носить назву Рендолф (Randolph). Він знаходиться на захід від м. Штайнбах, у муніципалітеті Гановер, провінція Манітоба [66]. Слід зазначити, що Хортіц в Іст Ресерві став першим з багатьох пов'язаних із Україною топонімів на всьому Американському континенті, причому він з'явився там приблизно за 20 років до масової еміграції українців за океан [18; 67]. Привертає увагу, що й Р. Дуглас, і Я.Б. Рудницький помилково вважають назву канадського населеного пункту перенесеною не з правобережного села Хортиця, а з однойменного острова, на якому, за словами авторів, нібито й знаходився центр колонії [16, р. 23; 17,

с. 76]. Цей показовий випадок, на нашу думку, є підтвердженням сакрального, міфологічного статусу, який острів набув у суспільній свідомості українців.

У 1875 р. на захід від Ред-Рівер була заснована колонія Вест Ресерв (West Reserve), де також з'явилося селище Хортіц (Chortitz) [20, р. 82, 142–143]. Цей населений пункт знаходиться на південний захід від м. Вінклер, у муніципалітеті Стенлі, Манітоба [68]. У 1895 р. мешканці Манітоби почали мігрувати на захід – у канадську провінцію Саскатчеван. Тут, за 50 км від провінційного центру – міста Саскатун, були засновані дві колонії – Гаага (Hague) та Ослер (Osler), де серед населених пунктів з'явилася Хортиця (Chortitza) [20, р. 83, 143]. Сьогодні селище належить до муніципалітету Ростерн [69]. У 1900 р. на південному заході провінції Саскатчеван вихідці з манітобського Вест Ресерву заснували колонію Свіфт-Карент (Swift Current) із селищем Хортіц (Chortitz) [20, р. 84; 70]. Сьогодні цей населений пункт, розташований за 25 км на південь від міста Свіфт Карент, належить до муніципалітету Кулі (Coulee) [71].

Вже в міжвоєнний період канадський уряд розпочав англізацію та секуляризацію менонітських шкіл, а колоністи піддавалися утискам, як представники «німецької» культури та пацифісти. Тому частина з них вирішила емігрувати до Мексики. У 1922 р. у штаті Чіхуахуа на півночі країни, в районі селища Сан-Антоніо-де-Ареналес (нині – місто Куаутемок) виникла перша у Мексиці менонітська колонія – Манітоба (Manitoba). Серед її населених пунктів, більшість назв яких співпадало з розташованими в Україні, був Нойвальдхайм-Хортіц (Neuwaldheim-Cortitz) [20, р. 96, 146]. Сьогодні він носить назву Кампо 24 (Нойвальдхайм) (Campo 24 (Neuwaldheim)) і належить до муніципалітету Куаутемок штату Чіхуахуа [72].

У 1927 р. в районі Чако на півночі Парагваю вихідці з Манітоби та Саскатчевану заснували першу в цій країні менонітську колонію – Менно Колоні (Menno Colony). У її північній частині з'явилося село Хортіц

(Chortitz) [20, p. 101, 106, 147]. Воно знаходиться за 10 км на південний схід від міста Філадельфія, нині – центру однойменного округу та департаменту Бокерон [73]. У 1947 р. на південь від Менно Колоні була заснована колонія Нойланд (Neuland Colony), заселена переважно біженцями-вихідцями з території Радянського Союзу, де з'явилися села Альт Хортіц (Alt Chortitz) і Ной Хортіц (Neu Chortitz) [20, p. 108, 147]. Вони розташовані на відстані приблизно 1 км одне від одного та за 6 км на захід від адміністративного центру округу Нойланд департаменту Бокерон [74]. Сьогодні центром Менно Колоні є місто Лома Плата, розташоване східніше. Тут у 1962 було засновано сільськогосподарський кооператив Хортицер (La Cooperativa Chortitzer Ltda), спеціалізований на молочному та м'ясному виробництві, а в 2017 р. відкрито Хортицький Культурний центр (Centro Cultural Chortitzer) [75; 76]. У 1948 р. вихідці з канадського Іст Ресерву на сході Парагваю заснували колонію Бергталь (Berghthal), центром якої стало село Хортіц (Chortitz) [20, p. 102, 147]. Сьогодні цей населений пункт носить назву Хортіц Кампо Трес (Chortitz Campo Tres) і належить до округу Рауль Арсеніо Овієдо департаменту Каагуазу [77].

Серед об'єктів з іменем «Хортиця», заснованих на Американському континенті українськими емігрантами, нам відомий тільки один. Це літній табір відпочинку Хортиця (Khortycia) у штаті Огайо, США, який відкрився у 1965 р. Згідно даних 1984 р., на той момент площа закладу дорівнювала 57 акрів (понад 23 га), щороку його відвідували близько 150 молодих людей [19, p. 39]. Сьогодні табір «Оселя Хортиця» (Oselia Khortytsia) з озером Табору Української Молоді (Ukrainian Youth Camp Lake) належить Спілці Української Американської Молоді (Ukrainian American Youth Association). Місцезнаходження закладу – північна частина штату Огайо, округ Лорейн, 2 км на південь від центру тауншипу Веллінгтон [78]. Зауважимо, що решта відомих нам американських ойконімів «Хортиця» (Chortitz, Chortitza) пов'язані з менонітським селом, розташованим на правому березі Дніпра. На

відміну від них, табір «Оселя Хортиця» названий саме в пам'ять однойменного острова, що посідає важливе місце в українському національному історичному міфі. Залишається нез'ясованим – чи було вмотивоване надання цьому закладу такої назви звісткою про заснування в тому ж 1965 р. Державного історико-культурного заповідника на о. Хортиця у м. Запоріжжя.

Особливу групу складають ороніми «Хортиця», виникнення яких пов'язане з альпіністськими експедиціями у Північну Азію, організованими запорізькими спортсменами в кінці ХХ ст. Необхідність впровадження подібних назв обумовлена тим, що кількість класифікованих перевалів, які використовують сучасні туристи та альпіністи у своїх маршрутах, багатократно перевищує число раніше відомих, що ними користувалися у господарчих цілях мешканці цих малонаселених країв. Назви перевалів «Хортиця» можна віднести до меморіальних, тобто присвячених як видатним особам, так і пам'ятним місцям [79]. Мотиви, які підштовхнули запорізьких спортсменів надати перевалам у Північній Азії ім'я острова на Дніпрі, стають зрозумілими, враховуючи історичний контекст. Доба Перебудови (1985–91 рр.) ознаменувалася багатьма пов'язаними з Хортицею гучними подіями, що висвітлювалися засобами масової інформації та привертали увагу широких кіл громадськості по всьому СРСР. Серед них – боротьба за порятунок заповідного острова від запланованого будівництва нових мостів (1986–1990), урочистості з приводу 200-річчя Хортицької колонії за участі делегацій менонітів різних країн світу (серпень 1989), кількасот тисячний «Великий Хід по Запоріжжю» – демонстрація у рамках святкування 500-річчя Запорозького козацтва (серпень 1990), Другий Всесвітній Собор Духовної України (липень 1991) [80, с. 5–15]. Таким чином, називаючи вперше пройдені ними перевали іменем Хортиці, запорізькі альпіністи не тільки висловлювали повагу острову, де протягом десятиліть проходять їхні

тренування, фестивалі та змагання, але й підкреслювали його сакральне значення для України й себе особисто.

У 1987 р. запорізьким спортивним клубом «Титан» було організовано похід 4 категорії складності по Верхньоангарському хребту (Північно-Байкальський р-н Республіки Бурятія). Групою під керівництвом Г.І. Сидоренко вперше пройдено й найменовано перевал Хортиця, розташований на північний схід від селища Новий Уоян [23, с. 25]. У тому ж 1987 р. група під керівництвом Б.О. Мельничука здійснила похід 5 категорії складності по Чібагалахському хребту у Східній Якутії. Було вперше пройдено й найменовано перевал Хортиця, розташований у Момському р-ні республіки [23, с. 45]. У 1991 р. група під керівництвом С.В. Кучми пройшла маршрут походу 6 категорії складності по хребту Черського у Північно-Східній Якутії, вперше подолавши й назвавши перевал Хортиця [23, с. 29].

Назви нових перевалів за представленням місцевих туристських органів затверджувалися Гірською комісією федерації туризму СРСР, після чого вони могли бути внесені у реєстр. В останньому були вказані як офіційно затверджені автентичні назви перевалів, так і присвоєні туристами, неофіційні, яких була переважна більшість. Перенесення їх у ранг офіційних могло здійснюватися лише за спеціальними рішеннями органів влади [79]. Автору відомий принаймні один випадок використання альпіністського топоніму «Хортиця» у 2020 рр. Це перевал 3А категорії складності над верхів'ями р. Егелях на хребті Черського, пройдений і названий запорізькими спортсменами влітку 1991 р. [81].

Таким чином, відома з початку XII ст. назва Хортиця, що має, імовірно, давньослов'янське походження, на думку сучасних дослідників виникла, як гідронім, перенесений на сусідні острови, урочище та населені пункти. Нині ця назва розповсюджена на кількох континентах світу, переважно, як ойконім. Причому, його поширенню в Європі, Азії, Північній та Південній Америці сприяли не українці, а головним чином меноніти – носії

нижньонімецького діалекту. Вимушені з різних причин кілька разів мігрувати протягом XIX–XX ст., вони переносили з собою назву села, де довгий час знаходився центр їхньої першої на території України колонії. Топонім Хортиця, перенесений за океан, символізує для колоністів пам'ять про батьківщину предків і ностальгію за нею, уособлює надію на відродження на нових землях утраченого в Україні миру й достатку.

Українці, на відміну від менонітів, асоціюють із назвою Хортиця не річку й розташований на ній населений пункт, а острів, який сприймається ними, перш за все, як меморіал запорозького козацтва. Ця спільнота дала назву всьому ранньомодерному періоду в історії країни та посіла одне з чільних місць у національній міфології. Сформовані під впливом художніх літературних творів доби романтизму образи козацтва й Хортиці, де стояла легендарна «перша Запорозька Січ», міцно пов'язані у суспільній свідомості. Тому назва острова, нерозривно асоційована з козацькою добою, є одним із найголовніших топонімічних символів усієї України.

Сенси, які вкладає у топонім-символ «Хортиця» кожен із двох згаданих народів, діаметрально протилежні. Менонітська Хортиця – маленький ідеальний світ спокою й достатку, створений предками, які мирно працювали на землі. Хортиця українців – збройна боротьба за незалежність і демократію, війна, «земля, напоєна кров'ю», за висловом Т.Г. Шевченка. А втім, незважаючи на таку розбіжність, для обох народів Хортиця – одне з найважливіших сакральних місць пам'яті, підтвердженням чого є широке розповсюдження цього топоніму в світі.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Putevye zapysky Erykha Lassoty, otpravlennoho rymskym ymperatorom Rudolfom II k zaporozhtsam v 1594 h. Perevod y prymechanyia F. Bruna. S.Peterburh : Typohrafiya P.P. Merkuleva, 1873. 95 s.

2. Brun F. Ostrov Khortytsa. Ystoryko-heohrafycheskye zametky. *Chernomore. Sbornyk yzsledovanyi po ystorycheskoi heohrafyy Yuzhnoi Rossyy F. Bruna (1852–1877)*. Ch. II. Odessa : Pech. v typ. H. Ulrykha. 1880. S. 363–379.
3. Evarnytskyi D.Y. Ostrov Khortytsa na reke Dnepre (Yz poezdky po zaporozhskym urochyshcham). *Kyevskaia staryna*. 1886. T. XIV. S. 41–90.
4. Fomenko V.H. Tiurkskye elementy v toponymyku Zaporozhia. *Yzvestyia Vsesoiuznoho Heohrafycheskoho obshchestva*. 1964. T. 96. S. 70–73.
5. Etymolohycheskyi slovar slavianskykh yazykov. Praslavianskyi leksycheskyi fond / Pod red. O.N. Trubacheva. Moskva : Nauka, 1981. Vyp. 8. 252 s.
6. Zheliezniak I.M, Korepanova A.P, Masenko L.T., Stryzhak O.S. Etymolohichnyi slovnyk litopysnykh heohrafichnykh nazv Pivdennoi Rusi. Kyiv : Naukova dumka, 1985. 256 s.
7. Karpenko O.P. Nazvy richok Nyzhnoi Pravoberezhnoi Naddnyprianshchyny. Kyiv : Naukova Dumka, 1989. 191 s.
8. Luchyk V.V. Etymolohichnyi slovnyk toponimiv Ukrainy. Kyiv : VTs «Akademiia», 2014. 544 s.
9. Novytskyi Ya.P. Ostriv Khortytsia na Dnipri, yoho pryroda, istoriia, starozhytnosti (za rukopysom 1917 r.). Zaporizhzhia : Tandem-U. 2005. 120 s.
10. Fomenko V.H. Khortytskaia staryna. *Zapovidna Khortytsia*. Vyp. 1. Zaporizhzhia : Dyke Pole, 2006. S. 73–150.
11. Klassen Is.P. Die Insel Chortitza. Stimmungsbilder, Gedanken und Erinnerungen. Winnipeg : Derksen Printers, 1979. 126 p.
12. Sushko K.Y., Yukhymchuk L.P. Po Khortytse. Putevodytel. Dnepropetrovsk : Promyn, 1989. 95 s.
13. Sushko K.I. Ostriv Khortytsia. Istoryko-publitsystychna rozvidka. Zaporizhzhia : Dyke Pole, 2001. 200 s.
14. Ostapenko M.A., Ostapenko H.V. Khortytsia. Kraieznavcho-turystychna karta. Zaporizhzhia : HIS tsentr «Mistobudivnyk», 2002.

15. Vlasov O.Yu. Menonitska toponimika ostrova Khortytsia ta yoho okolyts. *Muzeinyi visnyk. Zaporizhzhia*, 2019. № 19. S. 99–119.
16. Douglas R. Place-names of Manitoba. Ottawa : Geographic Board, 1933. 95 p.
17. Rudnytskyi Ya.B. Kanadiiski mistsevi nazvy ukrainskoho pokhodzhennia. Winnipeg : nakladom Ukrainskoho narodnoho domu, 1951. 88 s.
18. Rudnytskyi Ya.B. Peredvisnyk ukrainstva v Kanadi: Pro toponim Khortytsia v provintsii Manitoba. *Novyi shliakh*. Winnipeg, 1951. № 1/3.
19. Vlasenko-Bojchun A. Ukrainian Toponyms in the United States. *Anna Vlasenko-Bojchun. Onomastic Works*. Munich – Denver – Miami Beach, 1984. P. 1144.
20. Schroeder W., Huebert H.T. Mennonite historical atlas. Winnipeg : Springfield Publishers, 1996. 183 p.
21. Nemtsy Rossyy. Naselennye punkty y mesta poseleniya. *Entsyklopedycheskyi slovar* / Sost. V.F. Dyzenzorf. Moskva : «ERN», 2006. 558 s.
22. Kalynovska I. Canadian Toponyms of Ukrainian Origin in Ethnolinguistic and Linguocultural Aspects. *Naukovyi visnyk Shkhidnoievropeiskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky*. 2016. № 6. S. 102–106.
23. Nekrasov S.A., Shtyfman A.H. Mastera sporta SSSR y Ukrainy po sportyvnomu turyzmu Zaporozhskoi oblasti. Zaporozhe, 2017. 86 s.
24. Kniazkov Yu.P. Heohrafycheskoe nazvanye «Khortytsa» v sostave toponymycheskoho riada. Natsionalna perlyna Zaporizhzhia. *Pershyi mizhnarodnyi konhres. Zbirnyk tez dopovidei*. Zaporizhzhia : ZDU, 2004. S. 42–43.
25. Vlasov O.Yu. Skilky v sviti Khortyts? *MYH*. 14.04.2021. URL: <https://mig.com.ua/skilki-u-sviti-hortic/>. (дата звернення 15.02. 2024 р.).
26. Hertsen A.A. Ystoryko-heohrafycheskyi kontekst perenesennykh toponymov. *Voprosy heohrafyy*. 2018. № 146. S. 27–73.

27. Rudnytskyi Ya. «Peremishcheni» nazvy. *Pu-hu*. 1947. № 31. S. 12.
28. Letopys po Lavrentyevskomu spysku. Yzdanye Arkheohrafycheskoi kommyssyy. Sanktpeterburh : Typohrafiya Ymperatorskoi Akademyy Nauk, 1872. 590 s.
29. Tagebuch des Erich Lassota von Steblau. Halle : Verlag von G. Emil Barthel, 1866. 230 s.
30. Ilchenko I.I., Isachuk N.V. Binarni opozytsii v toponimii Nadvelykoluzhzhia. *Materialy II mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii «Perspektyvy rozvytku filolohichnykh nauk»*. Kyiv, 2016. S. 99–101.
31. Prylutskaia S.V., Prylutskyi Y.O. Toponymyka. Praktycheskoe posobyе. Homel : HHU ym. F. Skoryny, 2012. 32 s.
32. Magni Ducatus Lithuanie caeterarumque regionum illi diacentium txacta descxri ptio illustrissimi ac Excellentissimi Principis et Domini Domini Nicolai Christophori Radziwil Ducis G. Olicae ac in Nieswies Ducis, Sancti Romani imperii Principis in Scilowiec ac Mir Comitis et Sancti Sepulchri Hierosolimitani Militis etc. opera cura et impensis facta ac in lucem edita. URL: http://vkraina.com/ua/maps#1613_2. (дата звернення 15.02. 2024 р.).
33. Vlasov O.Yu. Ostriv Baidy (Kantserivskyi) za dzherelamy XVI–XX st. *Muzeinyi visnyk*. 2016. № 16. S. 105–116.
34. Knyha Bolshomu Chertezhu / podhotovka k pechaty y redaktsiya K.N. Serbynoi. Moskva, Lenynhrad : Yzdatelstvo Akademyy Nauk SSSR, 1950. 231 s..
35. Tabula geographica Ukrainka. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/de_Boplan_Hiiome/Tabula_geographica_Ukrainska_karta_1639.pdf?. (дата звернення 15.02. 2024 р.).
36. Akty, otnosiashchyesia k ystoryy Yuzhnoi y Zapadnoi Rossyy, sobrannye y yzdannye Arkheohrafycheskoiiu komysseyiu. S.-Peterburh : Typohrafiia A.M. Kotomyna y K°, 1884. T. 13. 784 s.

37. Letopys sobytyi v Yuhozapadnoi Rossyy v XVII veke. Sostavyl Samoyl Velychko, byvshyi kantseliaryst Kantseliaryy Voiska Zaporozhskoho, 1720. Tom tretyi. Kyev : v Lyto-Typohrafycheskom Zavedenyy Iosyfa Valnera, 1855. 570 s.

38. Myshetskyi S.Y. Ystoryia o kazakakh zaporozhskykh, kak onye yzdrevle zachalysia y otkuda svoe proyskhozhdенье ymeiut, y v kakom sostoianyy nyne nakhodiattsia. Odessa : vъ horodskoi typohrafiy, 1851. 92 s.

39. Karta techenia rek Dnepra y Buha ot Elysavet Hradtskoi pravyntsyy vnyz do soedyneniya ykh vod y ustia lymana s pokazanyem berehov Hnylaho y ot neho do Berdy Azovskaho, a ot Kynburna k Perekopy Chornaho morei, y kak rosyskaia hranytsa po myrnomu v 774-m hodu pry Kanarzhe traktatu ustanovlena, y hde prezhniaia na pravom berehu Dnepra sostoiala, oznachena zh mezhdu pomianutykh rek y sytuatsyia obiasnena osobo eksplykatsyei. Vse bereha Dnepra y Buha, a tozh y Chernaho moria, krome Azovskaho ot Solenykh Ukliuk do Berdy symany po ynstrumentu, a tot bereh naznachen s prymernykh kart byvshymy ynzhenery afytseramy v komysyy ynzhenery podpolkovnyka Tomylova y ym vezde obezdom y v sviazanny semok povereno 1775-ho hodu. NBUV, 17483.

40. Karta pohranychnaia, krike Dnepru y protchym vo onuiu vpadaishchym richkam y okolo onykh lizhashchym znatnymъ horodam kripostiam y prochym mistam yzkotorykh po astronomycheskym nabliudenyiam Sechenskoii retrazhament, Samarskoii retrazhament, kreposty sviatyiia Elysavety, Perevolochnaia, Kremenchuk, horoda Kyev y Hlukhov observatorom, artylery bombandyrskaio polku porutchykom Khrystoøorom Eilerom vnastoiashchie misto postavleny, ariku Dnibr ot Zaporozhskoi sechy vverkh po onoi do Kyeva pomoshnykom morskaho karabelnaio elota shturmanom Vasylem Kypryanovym vproezd evo po reki ypoberehu. Takozh yzhytelstva pokompasu polozheny avrastoiiany poobiavlenny zhytelei antrentnom, kotoia opys znachyt zdis ot sechy do Kyeva pozilinoio polosoi, a Novorosiiskaia hubernyiia y chast Malorossi y Polshy vziato vnov opysannoio karte 1764 hodu a protchye spechatnykh kart. URL:

https://www.flickr.com/photos/alexander_volok/54041100820/in/album-72177720295573697 (дата звернення 15.10. 2024 р.).

41. Arkhiv Kosha Novoi Zaporozkoi Sichi. Korpus dokumentiv 1734–1775. T. 3. Kyiv, 2003. 952 s.

42. Karta granic Polski, zaczawszy od Bałty, az do rzeki Sina Woda, zawieraiaca slobody Kozakow Humańskich: y Zaporohowskich; stépy Tatarow Oczakowskich, Bessarab-skich, y Nogayskich, z ich ordami, tak ie w roku M.DCC.LXVII. Han-Krymski poosadzal: znayduie sie tu ieszcze, dalsze wyciagnienie Bogu, y Dniestru; Dnieper takze od porohow, az do wpadnienia w Morze Czarne. URL: <https://www.sbc.org.pl/dlibra/publication/40773/edition/37485/content>. (дата звернення 15.02. 2024 р.).

43. Zhurnal Vysochaishemu Eia Ymperatorskaho Velychestva puteshestvyiu, yz Sanktpeterburha v Kyev, yz Kyeva cherez Kremenchnuh v Kherson y Staryi-Krym, a ottuda cherez Poltavu, Kharkov, Belhorod, Kursk, Orel y Tulu v Moskvu, y yz Moskvu v Sanktpeterburh, prodolzhavshemusia 1787 hoda henvaria so 2, yiulia po 12 chyslo. *ZOOYD*, 1853. T. 3. S. 273–288.

44. Novytskyi Ya.P. Narodnaia pamiat o Zaporozhe: predanyia y rasskazy, sobrannye v Ekaterynoslavshchyne. 1875–1905 h. Ryha : Sprydytys, 1990. 118 s.

45. Tkachenko Ye.M. Toponimichna metonimiia: vyd zv'iazku «toponim-oikonim» (na materialy nazv vlasnytskykh sadyb deiakykh povitiv Voronezkoi hubernii. *Modern problems and ways of their solution in science, transport, production and education*. 2015. URL: <https://sworld.education/konfer39/137.pdf>. (дата звернення 15.02. 2024 р.).

46. Administratyvno-terytorialnyi ustrii Livoberezhnoi Ukrainy 50-kh rokiv XVIII st.: kataloh naselenykh punktiv (za arkhivnymy materialamy podatkovykh reiestriv) / Vidp. red. V.A. Smolii. Kyiv, 1990. 218 s.

47. Zaruba V.M. Administratyvno-terytorialnyi ustrii ta administratsiia Viiska Zaporozkoho u 1648–1782 rr. Dnipropetrovsk : Lira, 2007. 380 s.

48. Kukharska silska rada, Varvynskyi raion, Chernihivska oblast. URL: <https://rada.info/rada/04525604/>. (дата звернення 15.02. 2024 р.).

49. Kroeker N.J. Erste Mennoniten-Doerfer Russlands. 1789–1943. Chortitza-Rosental. Vancouver: D.W. Friesen & Sons Ltd., 1981. 292 p.

50. Yakubova D.L. Natsionalne administratyvno-terytorialne budivnytstvo v USRR / URSR 1924–1940. *Entsyklopediia istorii Ukrainy*. URL: https://web.Archive.org/web/20160302020507/http://www.history.org.ua/?termin=Natsionalni_rajony. (дата звернення 15.02. 2024 р.).

51. Kreisgebiet Chortitza. URL: <http://www.territorial.de/ukra/saporosh/kreisgeb.htm>. (дата звернення 15.02. 2024 р.).

52. Ukrainiska RSR. Administratyvno terytorialnyi podil na 1 veresnia 1946 roku. Kyiv : Ukrainske vydavnytstvo politychnoi literatury, 1947. 1063 s.

53. Shykhhanov R.B. Leninskyi raion mista Zaporizhzhia (1928–2008 roky): stanovlennia ta rozvytok mistsevykh orhaniv vlady. Zaporizhzhia : Inter-M, 2008. 384 s.

54. Nieder-Chortitza (Nischnaja-Chortitza), Chortitza Kolonie. URL: <https://chortitza.org/FB/D0627.html>. (дата звернення 15.02. 2024 р.).

55. Zaporizkyi raion (administratyvnyi tsentr – m. Zaporizhzhia). URL: http://sd.net.ua/2009/12/20/zaporizhskiy_rayon.html. (дата звернення 15.02.2024 р.).

55. Erste Auswanderung der Mennoniten aus dem Danziger Gebiet nach Südrussland. Aus den nachgelassenen Papieren des verstorbenen Kirchenlehrers Peter Hildebrand. Halbstadt : Verlag der Typographie von P. Neufeld, 1888. 51 s.

56. Oberschulz Bartsch, Beisitzer Dyk, Siemens, Heinrich Heese. Das Chortitzer Mennonitengebiet 1848. Kurzgefasste geschichtliche Uebersicht der Gruendung und des Bestehens der Kolonien des chortizzer Mennonitenbezirkes. URL: <http://chortiza.heimat.eu/Ber1848.html>. (дата звернення 15.02. 2024 р.).

57. Karte von Danzig, Elbing, und Marienburg oder erstes Blat von Westpreussen / verfasst von Ioh. Frid. Endersch. Neu herausgegeben von

F.A. Schraembl. Gest. von A. Amon in Wien. Allgemeiner grosser Atlas. Wien : in eigenem Verlage, 1789. URL: <https://sammlungen.ulb.uni-muenster.de/hd/content/zoom/2788159>. (дата звернення 15.02.2024 р.).

58. Plan dachy kolonyy Khortytsy. Semky, proyzvedennoi v 1867 hodu Chynamy Korpusa Mezhevshchykov. *DAZO*, f. 264, op. 1, spr. 1.

59. Einfache Erzählung der Auswanderung der Chortitzer Mennoniten nach Rußland, ihrer Ansiedlung und weiteren Schicksale., 1857 von Johann Peters. Abgeschrieben von Thomas Schirmacher. URL: <https://chortitza.org/pdf/0v751.php>. (дата звернення: 15.02.2024 р.)

60. Plan kolony Ostrovo-Khortytsy. *NBUV*, Sektor kartohrafichnykh vydan, № 17291.

61. Chaika O.V. Pryniatye zakonov o lykvydatsyy nemetskoho zemlevladyeniya v Rossyy v 1915 hodu y eho posledstviya dlia ostrova Khortytsy. *Muzeinyi visnyk*. 2008. Vyp. 8. S. 105–118.

62. Voznesenivskiy. *Zaporizka miska rada*. *Ofitsiinyi sait*. URL: <https://zp.gov.ua/uk/page/voznesevivskij>. (дата звернення 15.02. 2024 р.).

63. Novokhortytsia. URL: <https://www.google.com.ua/maps/place/Новохортиця,+Дніпропетровська+область>. (дата звернення 15.02. 2024 р.).

64. Khortitsa, Orenburzka oblast, Rosiia. URL: <https://www.google.com/maps/place/Khortitsa,+Оренбурзька+область,+Росія,+461834/@52.4638759,54.2784486>. (дата звернення 15.02. 2024 р.).

65. Settlements of Mennonite pioneers endure. *The Free Press*. URL: <https://www.winnipegfreepress.com/historic/2004/09/28/settlements-of-mennonite-pioneers-endure>. (дата звернення 15.02. 2024 р.).

66. Randolph. URL: <https://www.google.com.ua/maps/place/Рандольф,+Манитоба+R0A+Канада/@49.545887,-96.8312387,2211m/data>. (дата звернення 15.02. 2024 р.).

67. Khortytsia bula v Kanadi skorshe, nizh ukrainsi. *Dilo*. 19.06.1930.

68. Chortitz, Manitoba R6P 0B7, Kanada. URL: <https://www.google.com/maps/place/Chortitz,+Манітоба+R6P+0B7,+Канада/@49.1163943,-98.0163266,11.92z/data>. (дата звернення 15.02. 2024 р.).

69. Chortitz. URL: <https://www.google.com.ua/maps/place/Ростерн,+Саскачеван+S0K+3R0,+Канада/@52.4930481,-106.5646018,15z/data=!> (дата звернення 15.02. 2024 р.).

70. Swift Current (Saskatchewan, Canada). GAMEO. URL: [https://gameo.org/index.php?title=Swift_Current_\(Saskatchewan,_Canada\)](https://gameo.org/index.php?title=Swift_Current_(Saskatchewan,_Canada)). (дата звернення 15.02. 2024 р.).

71. Chortitz. URL: <https://www.google.com/maps/place/Chortitz,+Саскачеван+S0N+2Y0,+Канада+/@50.0986949,-107.6429988,20>. (дата звернення 15.02.2024 р.).

72. Campo 24 (Neuwalldheim). URL: <https://mapcarta.com/es/N3424095807>.

73. Chortitz. URL: <https://www.google.com.ua/maps/place/Чортиц,+Парагвай/@-22.4112171,-59.927001,1948m>. (дата звернення 15.02. 2024 р.).

74. Alt Chortitza. URL: <https://www.google.com.ua/maps/place/Alt-Chortitza,+Парагвай/@-22.6444423,-60.2171481,4140m/data>. (дата звернення 15.02. 2024 р.).

75. Cooperativa Chortitzer Ltda. URL: <https://www.chortitzer.com.py/en/home/>. (дата звернення 15.02. 2024 р.).

76. Colegio Secundario Loma Plata. URL: <https://www.cslp.edu.py/centro-cultural-chortitzer>. (дата звернення 15.02. 2024 р.).

77. Chortitz Campo Tres. URL: <https://mapcarta.com/35880894>. (дата звернення 15.02. 2024 р.).

78. CYM Oselia Khortytsia. URL: <https://www.ohiobiz.com/listings/cym-oselia-khortytsia>. (дата звернення 15.02. 2024 р.).

79. Alymov S.Y. O nazvaniakh perevalov. WWW.MOUNTAIN.NET.UA. URL: <https://www.mountain.net.ua/o-nazvaniyakh-perevalov-chast-1/>. (дата звернення 15.02.2024 р.).

80. Vlasov O.Yu. Zvit pro naukovo-doslidnu robotu za 2021 rik za temoiu: «Istoriia ostrova Khortytsia u XX st.». *Naukovyi arkhiv Natsionalnoho zapovidnyka «Khortytsia»*. Spr. 1141.

81. Sportsmeny Buriatyy sovershat lyzhnyi pokhod po horam Yakutyy. *Baikal Daily*. 16.02.2022. URL: <https://www.baikal-daily.ru/news/16/430982/>. (дата звернення 15.02. 2024 р.).